

te stanowią około 37%. Produkcja zaś globalna, towarowa i dochód rolniczy wynosi około 40%.

Udział całej masy gospodarstw do 3 ha oraz gospodarstw od 7 do 10 ha jest bardzo podobny i stanowi w dochodzie rolniczym około 20% dla każdej z wymienionych grup.

Jaskrawo zaznaczają się różnice pomiędzy gospodarstwami stanowiącymi uboczne źródło utrzymania a gospodarstwami o przewadze dochodów z rolnictwa w grupie do 3 ha. Szczegółowo omówiliśmy tę sprawę w rozdziale specjalnym.

Co do udziału w produkcji i w dochodzie rolniczym, to można zauważyć, że gospodarstwa o obszarze 14 i więcej ha mają pulę bardzo podobną do gospodarstw małych o przewadze dochodów spoza rolnictwa. Obie te grupy stanowią margines w zakresie produkcji. Jednakże w sferze spożycia, jak też inwestycji — gospodarstwa o przewadze dochodów spoza rolnictwa mają bardzo poważny udział, głównie związany z ich zarobkami pozarolniczymi. Dochód rolniczy wystarcza bowiem jedynie na pokrycie spożycia naturalnego.

Jeżeli spojrzeć na dochody chłopskie z punktu widzenia klasowego, to należy wyeliminować gospodarstwa o przewadze dochodów spoza rolnictwa, nie można ich bowiem zaliczać do typowo małorolnych, ponieważ stają na pół drogi pomiędzy miastem i wsią, rolnictwem i przemysłem. Gdyby zatem wziąć pod uwagę tylko gospodarstwa typowo rolnicze, to ogólny dochód rolniczy wytworzony przez nie wyniesie 62 mld zł, udział zaś gospodarstw do 3 ha (typowo rolniczych) stanowił 15,0%, gospodarstw typowo średniorolnych od 3 do 10 ha — 72,6%, gospodarstw średniorolnych większych, typowych dla zachodnich ziem Polski od 10 do 14 ha — 12,1% i wreszcie gospodarstw dużych wyżej 14 ha — 7,6%. Syntetyzując można powiedzieć, że 85% dochodu rolniczego wytwarzają gospodarstwa średniorolne.

VIII. BUDŻETY RODZIN CHŁOPSKICH

W poprzednich rozdziałach przedstawiliśmy wytworzony i podzielony dochód, bądź w przeliczeniu na 1 gospodarstwo prowadzące rachunkowość, bądź też na gospodarstwo o przeciętnym poziomie gospodarowania, wreszcie uogólnione dane dla całej gospodarki chłopskiej. W tym miejscu pragniemy pokazać, jak kształtował się budżet domowy rodzin prowadzących rachunkowość oraz budżet domniemanej przeciętnej rodziny chłopskiej. Obliczeń dokonamy na 1 członka rodziny.

Dla tego rodzaju przeliczeń należy przede wszystkim ustalić liczbę ludności, która byłaby brana pod uwagę.

Jak podaliśmy w rozdziale poprzednim, ludność rolnicza w gospodarstwach indywidualnych wynosiła według spisu powszechnego 1960 r. 10,5 mln osób. Dodając oszacowaną przez nas ludność tak zwaną „mieszana” z gospodarstw do 3 ha stanowiących uboczne źródło utrzymania, która stanowiła około 2,8 mln, otrzymamy ludności w gospodarstwach rolnych 13,3 mln osób. Nie wliczamy tu 700 tys. osób częściowo obciążających budżet rodzin.

Dzieląc 13,3 mln osób przez 3338 tys. gospodarstw rolnych otrzymamy, iż na gospodarstwo przypadało 3,98 osoby.

Według danych rachunkowości przeciętna liczba osób, łącznie w gospodarstwach rolnych stanowiących główne i uboczne źródło utrzymania

(średnia ważona), wynosiła 4,42 osoby na gospodarstwo. Gospodarstwa prowadzące rachunkowość mają rodziny liczniejsze co wiąże się, jak wynika z naszych obserwacji, z ich wyższym poziomem gospodarowania, a w konsekwencji i wyższym poziomem życiowym.

Badania nad budżetami rodzin chłopskich wskazują na istnienie dwóch równoległych zależności. Z jednej strony, poziom życiowy (liczony na 1 członka rodziny) rośnie w miarę zmniejszania się liczby osób w rodzinie. Z drugiej zaś strony w miarę wzrostu poziomu życiowego całej rodziny, liczonej w całości, jako jedno gospodarstwo rolno-domowe, wzrasta liczba osób w rodzinie. Działają tu zapewne wpływy wzajemne. Z jednej strony, zwiększająca się zasobność pozwala na zwiększenie przyrostu naturalnego, z drugiej zaś strony utrzymanie liczniejszej rodziny pobudza do zdobywania dodatkowych środków utrzymania. Gospodarstwa nasze są zamożniejsze, a zatem obciążone większą rodziną.

Według naszych jeszcze nie ukończonych badań na materiałach z 1958/59 r. wynika, że w miarę przyrostu funduszu spożycia całej rodziny o 1 tys. zł rocznie przyrasta 0,05 osoby w rodzinie.

Ponieważ różnica pomiędzy budżetem domowym gospodarstw prowadzących rachunkowość (łącznie z rodzinami gospodarstw stanowiących uboższe źródło utrzymania), a budżetem gospodarstw o przeciętnym poziomie gospodarowania wynosi 5,6 tys. zł (29,4 tys. zł — 23,8 tys. zł), to z tytułu wyższego poziomu naszych gospodarstw będziemy mieli więcej osób na gospodarstwo $5,6 \times 0,05 = 0,28$ osoby.

Potrącając 0,28 osoby od 4,42 otrzymamy, że w gospodarstwach o przeciętnym poziomie będziemy mieli 4,14 osoby.

Przyjmując zatem fundusz spożycia z gospodarstw o przeciętnym poziomie (tab. 51), który wynosił 23,8 tys. zł na gospodarstwo otrzymamy, że budżet na 1 osobę wynosił 5 772 zł.

Jeśli przyjmiemy wyliczony w rozdziale poprzednim (tab. 58) ogólny fundusz spożycia całej ludności rolniczej i „mieszanej” wynoszący 76,0 mld zł (bez działek do 0,5 ha i bez spółdzielni produkcyjnych) i podzielimy go przez 13,3 mln ludzi, to otrzymamy budżet na osobę w wysokości 5 714 zł.

W wyniku przyjmiemy budżet na poziomie 5 741 zł, jako średni z dokonanych wyżej wyliczeń. Ten poziom budżetu wynika również z ułożenia gospodarstw prowadzących rachunkowość według poziomu życiowego i przyjęcia w każdym okręgu grupy zamożności odpowiadającej przeciętnemu poziomowi danego okręgu; przyjmując, że poziom ten w jednakowym stopniu różni się w gospodarstwach prowadzących rachunkowość. Strukturę wydatków pieniężnych na zakup towarów i usług, jak też strukturę całego budżetu przyjęliśmy w naszym szacunku według proporcji budżetu gospodarstw prowadzących rachunkowość w grupie poziomu życiowego od 5,5 do 6 tys. zł na 1 członka rodziny, ponieważ ogólny fundusz spożycia wynosił 5 741 zł. Materiały rachunkowości są opracowane za ostatnie trzy lata również według grup poziomu życiowego.

W latach 1957/58 i 1958/59 budżet na 1 członka rodziny był ustalony w sposób podobny przez konfrontację dwóch metod. Z jednej strony, w oparciu o dane masowe, z drugiej zaś — wychodząc z gospodarstw prowadzących rachunkowość. Wyniki zostały opublikowane w pracy pod tytułem „Dochody gospodarstw chłopskich w 1958/59 r.”

Porównanie budżetu na 1 członka rodziny w gospodarstwach prowadzących rachunkowość oraz w gospodarstwach o przeciętnym poziomie życiowym zestawiamy w tab. 60; strukturę zaś budżetów w tab. 61.

Tabela 60

Fundusz spożycia w chłopskich gospodarstwach domowych według danych IER.
W latach 1957/58—1959/60
Na 1 członka rodziny w zł

Wyszczególnienie	G o s p o d a r s t w a					
	prowadzące rachunkowość			o przeciętnym poziomie		
	1957/58	1958/59	1959/60	1957/58	1958/59	1959/60
Fundusz spożycia ogółem	6 202	6 236	6 791	5 250	5 319	5 741
w tym: spożycie naturalne ^a	3 024	3 017	3 293	2 635	2 618	2 905
Artykuły spożywcze	3 507	3 565	3 876	3 092	3 144	3 469
z własnego gospodarstwa ^a	2 809	2 804	3 024	2 499	2 485	2 758
z kupna	698	761	852	593	659	711
Ubiór	1 193	1 144	1 142	1 013	995	968
w tym z własnego gospodar. ^a	46	43	46	26	25	25
Utrzymanie domu	462	429	506	357	338	382
w tym z własnego gospodar. ^a	24	20	24	16	11	14
Kultura i oświata	115	125	166	105	114	150
w tym z własnego gospodar. ^a	13	15	22	10	12	18
Higiena i zdrowie	157	164	185	137	144	144
Alkohol i tytoń	201	212	227	157	168	171
Wiana i dary	246	283	316	147	177	187
w tym z własnego gospodar. ^a	132	135	177	84	85	90
Inne	321	314	373	242	239	270

^a W cenach zużycia wewnętrznego

W pozycji kultura i oświata artykuły pobrane z własnego gospodarstwa w naturze, jako opłata za kształcenie dzieci, opłata stancji itp.

W 1959/60 r. fundusz spożycia na 1 członka rodziny wzrósł w porównaniu z 1958/59 r. w gospodarstwach prowadzących rachunkowość o 8,9%, a w gospodarstwach o przeciętnym poziomie — o 7,9%. Wzrost ten nastąpił głównie w wartości artykułów jadalnych.

Wzrosło spożycie naturalne, również jego udział w ogólnej puli funduszu spożycia, zwłaszcza w gospodarstwach o przeciętnym poziomie. Wzrost dla tych gospodarstw wynosił 11,1%. W podobnej mierze wzrosły wydatki na artykuły spożywcze z dokupna, jak też wydatki na utrzymanie domu (11,3%) i inne pozycje budżetu. Wyjątek stanowiły wydatki na ubiór, gdyż zaznaczał się ich niewielki spadek (—2,7%).

Czy budżet wzrósł wskutek wzrostu cen, czy też wzrosła jego realna wartość?

Według zaczerpniętych z Małego Rocznika 1961 roku liczb wynika, że wskaźnik kosztów utrzymania w 1959/60 r. wzrósł w stosunku do 1958/59 r. o 3,7%.

Stosując ten wskaźnik do naszego budżetu otrzymamy, że w cenach 1958/59 r. wynosiłby on 5 536 zł, a więc wzrost realnej wartości stanowiłby 4,1%.

Tabela 61

**Struktura funduszu spożycia w chłopskich gospodarstwach domowych
w 1957/58—1959/60 r. w %**

Wyszczególnienie	G o s p o d a r s t w a					
	prowadzące rachunkowość			o przeciętnym poziomie		
	1957/58	1958/59	1959/60	1957/58	1958/59	1959/60
Fundusz spożycia ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
w tym spożycie naturalne ^a	48,8	48,4	48,5	50,2	49,2	50,6
Artykuły spożywcze	56,5	57,2	57,1	58,9	59,1	60,4
z własnego gospodarstwa ^a	45,3	45,0	44,5	47,6	46,7	48,0
z kupna	11,2	12,2	12,6	11,3	12,4	12,4
Ubiór	19,2	18,4	16,8	19,3	18,7	16,8
w tym z własnego gospodar. ^a	0,7	0,7	0,7	0,5	0,5	0,4
Utrzymanie domu	7,4	6,9	7,5	6,8	6,4	6,7
w tym z własnego gospodar. ^a	0,4	0,3	0,4	0,3	0,2	0,3
Kultura i oświata	1,9	2,0	2,4	2,0	2,1	2,6
w tym z własnego gospodar. ^a	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,3
Higiena i zdrowie	2,5	2,6	2,7	2,6	2,7	2,5
Alkohol i tytoń	3,3	3,4	3,3	3,0	3,2	3,0
Wiana i dary	4,0	4,5	4,7	2,8	3,3	3,3
w tym z własnego gospodar. ^a	2,1	2,1	2,6	1,5	1,5	1,6
Inne	5,2	5,0	5,5	4,6	4,5	4,7

^a W cenach zużycia wewnętrznego.

Według informacji tegoż Rocznika Statystycznego płace realne w 1959 roku w stosunku do 1958 r. wzrosły o 5⁰/₀.

Porównując ceny spożycia naturalnego i ceny detaliczne na żywność możemy stwierdzić, że wskaźnik tych cen w tym samym czasie wynosił: dla cen zużycia wewnętrznego 105,9⁰/₀, i dla cen detalicznych 110,9⁰/₀.

Tabela 62

Porównanie cen na artykuły żywnościowe

Wyszczególnienie	Ceny w zł				
	Zużycia wewnętrznego		detaliczne		
	1958/59	1959/60	1958	1959	
Mąka pszenna	za 1 kg	5,20	5,20	6,70	6,70
„ żytnia	„ „	2,80	2,90	3,00	3,00
Ziemniaki	„ „	0,75	0,80	1,24	1,23
Warzywa	„ „	1,10	0,90	2,14	1,55
Owoce	„ „	1,00	3,00	5,83	10,00
Mleko	„ 1 ltr	2,30	2,30	2,50	2,50
Masło	„ 1 kg	50,00	50,00	70,00	70,00
Śmietana	„ 1 ltr	12,50	12,50	17,33	17,33
Jaja	„ 1 szt	1,45	1,50	2,10	2,10
Mięso	„ 1 kg	19,50	24,00	27,00	36,00
Ślonina i smalec	„ „	29,00	24,00	27,00	33,00

Przejdziemy obecnie do porównania budżetów rodziny chłopskiej i robotniczej. W tym celu spożycie naturalne rodzin chłopskich powinno być obliczone w cenach detalicznych, według których robotnik kupuje artykuły jadalne. Obliczenia dokonaliśmy w tab. 64.

Tabela 63

**Obliczenie wartości spożycia naturalnego w cenach detalicznych
rynku uspołecznionego w gospodarstwach prowadzących rachunkowość w 1959/60 r.**

Wyszczególnienie	Spożycie naturalne na 1 członka rodziny	Ceny w zł		Wartość w zł według cen	
		zużycia wewnętrznego	detaliczne	zużycia wewnętrznego	detalicznych
Mąka pszenna	49	5,20	6,70	255	328
Mąka żytnia	66	2,90	3,00	191	198
Ziemniaki	214	0,80	1,23	171	263
Warzywa	83	0,90	1,55	75	129
Owoce	38	3,00	10,00	114	380
Mleko	236	2,30	2,50	543	590
Masło	5,3	50,00	70,00	265	371
Śmietana	12	12,50	17,33	150	208
Jaja	212	1,50	2,10	318	445
Mięso	28	24,00	36,00	672	1008
Słonina i smalec	10	24,00	33,00	240	330
O g ó ł e m	×	×	×	2994	4250

Dla podstawowych produktów rolnych, które są brane z gospodarstwa na użytek rodziny, obliczyliśmy wskaźnik, który posłużył do podniesienia ogólnej wartości spożycia naturalnego w gospodarstwach prowadzących rachunkowość. Spożycie naturalne w 1959/60 r., wyrażone w cenach detalicznych, jest wyższe o 42%. Przypomnimy, że w 1958/59 r. wskaźnik ten wynosił 40%, a w 1957/58 r. — 36%. Gospodarstwa o przeciętnym poziomie życiowym wymagają zwiększenia wartości spożycia naturalnego o podobny procent.

Zestawione w tab. 64 budżety chłopów i pracowników zatrudnionych w przemyśle nie uwzględniają podatków i składek, gdyż w gospodarstwie rolnym podatki te mają inny charakter. Włączenie tych pozycji, którymi faktycznie się nie dysponuje, zniekształca obraz porównywanych budżetów. Przyjęte do porównania budżety pracowników w przemyśle pochodzą z danych GUS i dotyczą lat 1958 i 1959.

W 1958 r. budżet robotniczy był wyższy od budżetu gospodarstw prowadzących rachunkowość o około 20%, natomiast w stosunku do budżetu gospodarstw o przeciętnym poziomie życiowym — o około 40%. W 1959 r. w pierwszym wypadku różnica na korzyść robotników wynosiła 17%, w drugim zaś — 38%. Spożycie artykułów jadalnych w gospodarstwach robotniczych kształtuje się na poziomie gospodarstw prowadzących rachunkowość, natomiast wyższe jest od gospodarstw chłopskich o poziomie przeciętnym o przeszło 10%. Pozostałe pozycje budżetu różnią się w sposób zasadniczy. Różnica ta związana jest z koniecznością

Porównanie funduszu spożycia w gospodarstwach domowych chłopów a i pracowników zatrudnionych w przemyśle
Na 1 członka rodziny rocznie

Wyszczególnienie	Gospodarstwa rolne				Pracujący w przemyśle					
	prowadzące rachunkowość		o przeciętnym poziomnie		robotnicy			pracownicy		
	1958/59	1959/60	1958/59	1959/60	1958	1959	1958	1959	1958	1959
	inżyn.-tech.		admin.-biurowi							
	W złotych									
Fundusz spożycia ogółem	7 436	8 174	6 361	6 961	8 939	9 572	10 835	11 636	9 950	10 497
Artykuły spożywcze	4 686	5 146	4 138	4 628	4 576	5 124	5 000	5 528	4 854	5 067
Ubiór	1 161	1 162	1 005	978	1 747	1 812	2 015	2 045	2 016	1 947
Utrzymanie domu	437	516	342	388	849	954	1 133	1 258	1 019	1 149
Kultura i oświata	125	175	114	156	415	482	659	1 064	471	677
Higiena i zdrowie	164	185	144	144	290	364	473	580	395	653
Alkohol i tytoń	212	227	268	271	415	450	435	442	340	387
Pozostałe	651	763	350	396	647	386	1 170	719	855	617
	W %									
Fundusz spożycia ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Artykuły spożywcze	62,6	63,0	65,0	66,5	51,2	53,5	45,9	47,5	48,8	48,3
Ubiór	15,6	14,2	15,8	14,0	19,6	18,9	18,5	17,6	20,3	18,6
Utrzymanie domu	6,0	6,3	5,4	5,6	9,5	10,0	10,4	10,8	10,2	10,9
Kultura i oświata	1,7	2,1	1,8	2,2	4,6	5,0	6,1	9,1	4,7	6,4
Higiena i zdrowie	2,2	2,3	2,3	2,1	3,3	3,8	4,3	5,0	4,0	6,2
Alkohol i tytoń	2,8	2,8	4,2	3,9	4,6	4,7	4,0	3,8	3,4	3,7
Pozostałe	9,1	9,3	5,5	5,7	7,2	4,1	10,8	6,2	8,6	5,9

a Artykuły spożywcze z własnego gospodarstwa obliczono według cen detalicznych.

inwestowania w warsztat rolniczy, chociażby dla utrzymania dotychczasowego poziomu produkcji, a jak wiadomo, produkcja ta w ostatnich latach wykazuje tendencję rozwojową. Nadto chłop musi zadbać o mieszkanie dla swojej rodziny, które buduje własnym wysiłkiem i kosztem wyrzeczenia się innych wydatków, np. na ubranie itp.

Porównując dynamikę budżetów robotniczych i chłopskich w ciągu dwóch porównywanych lat należy stwierdzić, że jest ona podobna, lecz nieco wyższa w gospodarstwach chłopskich. Wzrost budżetu robotniczego w 1959 r. w stosunku do 1958 r. wynosił 7,1⁰%, podczas gdy budżet chłopski wzrósł o 9,5⁰%. Przypominamy, że realny wzrost płac wynosił w 1959 r. 5⁰% w stosunku do roku poprzedniego. Podobnie, w obu grupach budżetów, główny wzrost wydatków przypada na żywność. Co spowodowane zostało w pierwszym rzędzie poważnym wzrostem cen na mięso z 27 zł na 36 zł za 1 kg.

Wracając do rozpiętości pomiędzy budżetem chłopskim a robotniczym, nie będziemy przytaczali porównań z budżetami prowadzonymi przez inne grupy ludności, jak nauczyciele, pracownicy PKP, które świadczą o rozpiętości budżetów chłopów i robotników, bowiem zostały one opublikowane w zeszycie pt. „Dochody gospodarstw chłopskich w 1958/59 r.”. Natomiast posłużymy się tym razem wynikami statystyki masowej i przedstawimy na podstawie danych z Małego Rocznika statystycznego przeciętne płace w gospodarce uspołecznionej dla przemysłu i rolnictwa.

Tabela 65

Przeciętna płaca miesięczna brutto w gospodarce uspołecznionej w zł
[Na 1 pracującego]

Działy gospodarki narodowej	1953	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Przemysł	1 051	1 183	1 320	1 578	1 667	1 782	1 822
Rolnictwo	677	831	910	974	1 086	1 260	1 332
Rolnictwo = 100	155	142	145	162	153	141	137

Źródło: Mały Rocznik Statystyczny 1961, tab. 3 str. 167.

Rozpiętość, która występuje pomiędzy rolnictwem a przemysłem w zakresie płac państwowych ma dla lat 1959 i 1960 identyczne wskaźniki, jak to wynika z porównania budżetów chłopów i robotników zatrudnionych w przemyśle.

Przytoczymy również te same dane tylko za 1960 r. i w rozbiciu na poszczególne działy gospodarki narodowej, co pozwoli zorientować się w rozpiętościach płac i w miejscu, które zajmują płace robotników przemysłowych i pozostałych działów gospodarki narodowej. (Tab. 66).

Dla porównania przedstawimy obliczenia opłaty za pracę w gospodarstwach chłopskich na podstawie danych rachunkowości.

Do obliczenia przyjęliśmy założenie, że rocznie pracuje się 290 dni. Jeżeli bowiem z 365 dni potrącić wszystkie święta oraz 2 tygodnie urlopu, z którego korzystają robotnicy w przemyśle, to otrzymamy 290 dni pracy na 1 pracującego w ciągu roku.

Przeciętna płaca miesięczna brutto w gospodarce uspołecznionej w 1960 r. w zł
Na 1 pracującego

Dział gospodarki narodowej	Zł	Dział gospodarki narodowej	Zł
Ogółem	1 664	Gospodarka komunalna	1 586
Budownictwo	1 925	Instytucje finansowe i ubez.	1 548
Przemysł	1 822	Oświata, nauka i kultura	1 508
Administracja publiczna i instytucje wymiaru sprawiedliwości	1 701	Obrót towarowy	1 373
Transport i łączność	1 610	Rolnictwo	1 332
		Ochrona zdrowia	1 311
		Leśnictwo	1 176

Źródło: Mały Rocznik Statystyczny 1961 r.

Obliczenia dokonano przyjmując podstawowe mierniki wyników gospodarowania jakimi są: dochód społeczny (składający się z produkcji czystej i z dochodu spoza gospodarstwa) dochód rolniczy, dochód osobisty (dochód rolniczy + dochód spoza gospodarstwa) oraz fundusz spożycia na 1 gospodarstwo. Również na 1 gospodarstwo została obliczona liczba dni pracy w rolnictwie i poza rolnictwem.

Obliczyliśmy następnie, jak kształtowały się wyżej wymienione wyzniki gospodarowania na 1 dzień pracy. Dochód społeczny, jak też dochód osobisty oraz fundusz spożycia podzieliliśmy przez ogólną liczbę dni pracy zarówno w rolnictwie, jak i poza rolnictwem; produkcję czystą i dochód rolniczy tylko przez liczbę dni pracy w rolnictwie. Uzyskaną w każdym wypadku wartość dniówki pomnożyliśmy przez 290 dni roboczych uzyskując w ten sposób roczne wyniki gospodarowania na jednego w pełni zatrudnionego. Dla porównania jednakże zarobków z innymi warstwami ludności obliczyliśmy wyniki na 1 miesiąc.

Dość trudno jest mówić w gospodarstwie chłopskim o płacy brutto, bowiem gdybyśmy przyjęli produkcję czystą na 1 w pełni zatrudnionego, jako płacę brutto, to nie będzie to zupełnie słuszne, gdyż w płacach brutto robotników nie mieści się wytworzony przez nich dochód społeczny. Natomiast w produkcji czystej wytworzonej przez chłopa jest zawarty w postaci obciążeń względem państwa oraz akumulacji w środkach produkcji. Jeżeli przyjąć przeciętną miesięczną płacę brutto zatrudnionych w gospodarce uspołecznionej, która wynosiła 1664 zł, to w stosunku do płacy netto w tym samym roku (1499 zł) była ona wyższa o 11%.

Natomiast, jeżeli przyjmiemy stosunek produkcji czystej do dochodu rolniczego, to wyniesie on 124%. Przy czym w dochodzie rolniczym tkwi jeszcze akumulacja, która stanowi miesięcznie na 1 pracującego 150 zł w gospodarstwach prowadzących rachunkowość i 109 zł w gospodarstwach o przeciętnym poziomie gospodarowania.

Sądzymy, że najsluszniej będzie obliczyć płacę netto w gospodarstwie chłopskim przyjmując miesięczny fundusz spożycia i dodając do niego połowę wydatków na inwestycje w budynkach mieszkalnych oraz jedną trzecią przyrostu gotówki. Dwie trzecie tej gotówki przyjmujemy na inwestycje w środkach produkcji.

Tabela 67

**Szacunek wydajności pracy na 1 w pełni zatrudnionego w gospodarstwach
chłopskich w 1959/60 r.**

Wyszczególnienie	Na 1 gospodarstwo rocznie w tys. zł	Na 1 dzień pracy w zł	Na 1 w pełni zatrudnionego (290 dni pracy)	
			rocznie w tys. zł	miesięcz- nie w zł
Gospodarstwa prowadzące rachunkowość				
Liczba dni pracy w rolnictwie	502			
„ „ „ poza rolnictwem	48			
Razem	550			
Dochód społeczny	39,8	72,4	21,0	1 750
Produkcja czysta	35,1	69,9	20,3	1 689
Dochód spoza gospodarstwa	4,7	97,9	0,7	61
Dochód rolniczy	28,3	56,4	16,4	1 363
Dochód osobisty	33,0	60,0	17,4	1 450
Fundusz spożycia	29,6	53,8	15,6	1 300
Gospodarstwa o przeciętnym poziomie				
Liczba dni pracy w rolnictwie	454			
„ „ „ poza rolnictwem	89			
Razem	543			
Dochód społeczny	31,4	57,8	16,8	1 397
Produkcja czysta	25,1	55,3	16,0	1 336
Dochód spoza gospodarstwa	6,3	70,8	0,8	61
Dochód rolniczy	20,2	44,5	12,9	1 075
Dochód osobisty	26,5	48,8	14,2	1 179
Fundusz spożycia	23,8	43,8	12,7	1 058

Wyliczenie to wyglądałoby następująco:

1. Dla gospodarstw prowadzących rachunkowość			
Fundusz spożycia		1 300 zł	miesięcznie
+ Połowa wydatków na inwestycje w budynkach mieszkalnych		41 „	„
+ Przyrost gotówki ($\frac{1}{3}$)		7 „	„
Placa netto		1 348 zł	miesięcznie
2. Dla gospodarstw o przeciętnym poziomie			
Fundusz spożycia		1 058 zł	„
+ Połowa wydatków na inwestycje w budynkach		33 „	„
+ Przyrost gotówki ($\frac{1}{3}$)		5 „	„
Placa netto		1 096 „	„

Ogółem zatem płaca netto wraz z zarobkami spoza rolnictwa wynosiłaby w gospodarstwach prowadzących rachunkowość 1 348 zł miesięcznie, a w gospodarstwach o przeciętnym poziomie 1 096 zł miesięcznie. Jeśli porównamy nasze wyliczenia z przeciętną miesięczną płacą netto na 1 zatrudnionego w gospodarce społecznej, która według danych Zakładu Ubezpieczeń Społecznych w 1959 r. wynosiła 1 433 zł, to otrzymamy, że opłata za pracę w gospodarstwach prowadzących rachunkowość była niższa o 6%, a w gospodarstwach przeciętnych niższa o 31%.

Kończąc rozdział powtórzymy podane w roku ubiegłym zestawienia budżetów rodzinnych w niektórych krajach świata. Niestety materiały o budżetach rodzin chłopskich są bardzo skromne. Wykorzystamy przede wszystkim pracę wydaną w 1959 r. przez Komitet do Spraw Rolnictwa, Europejskiej Komisji Ekonomicznej w Genewie (współpracującej z FAO), pod tytułem „Elastyczność wydatków na artykuły żywnościowe w stosunku do dochodów”. Autorem pracy jest L. M. Goreux, pracownik FAO.

Z cytowanej pracy wynotowaliśmy dochody ludności rolniczej i nierolniczej dla krajów, które prowadziły budżety rodzin rolniczych, aby zestawić poziom życiowy tych rodzin.

Przedstawione dane wskazują, że w porównywanych krajach poziom życiowy rodzin robotniczych miejskich jest przeważnie o około 40% wyższy niż rodzin rolniczych. Wyjątkowo dużą rozpiętość, która zaznacza się w Norwegii, należy chyba tłumaczyć tym, iż są to rodziny robotników zatrudnionych przy połowach ryb, a wskutek tego wysoko płatnych. Przy-

Tabela 68

Porównanie funduszu spożycia ludności rolniczej i nierolniczej w niektórych krajach
Na głowę ludności w dolarach rocznie

Kraj	Rok	Ludność	Fundusz spożycia w dolarach	Fundusz spożycia ludności nierolniczej w % funduszu spożycia ludności rolniczej
USA	1955	Wiejska rolnicza	1 035	
		„ nierolnicza	1 134	110
		Miejska	1 504	145
Norwegia	1954	Rolnicza	561	
		Robotnicy w Oslo i Bergen	996	178
Włochy	1953	Rolnicza na południu	312	
		Nierolnicza na południu	427	137
		Rolnicza północnej centralnej części	440	
		Nierolnicza północnej centralnej części	625	142
Japonia	1951/52	Rolnicza	202	
	1952	Robotnicy miejscy	243	120
		„ w miastach powyżej 50 tys. mieszkańców	285	141

pominamy, że budżet rodziny robotniczej wg badania GUS jest wyższy od budżetu rodziny chłopskiej o przeciętnym poziomie życiowym (oszacowany przez IER) o 37%. Należy również przypomnieć, że szacunek nasz oparty został na założeniach maksymalnych.

Przytaczamy jeszcze kilka uwag zaczerpniętych z pracy prof. dr Józefa Okuniewskiego pt. „Intensivierung und Produktivitätssteigerung in den Landwirtschaft Dänemarks und der Bundesrepublik Deutschland nach dem Zweiten Weltkrieg”.

Prof. J. Okuniewski przytacza na podstawie źródeł duńskich, że w Danii w 1955/56 r. robotnik w mieście zarabiał 10 500 koron rocznie, podczas gdy rodzina chłopska na gospodarstwie do 10 ha osiągała dochód 8 000 koron. Dopiero gospodarstwa od 10 do 20 ha miały dochód zbliżony do robotniczego, który wynosił 10 878 koron na rodzinę.

Badania dochodów małych gospodarstw (zapewne również do 10 ha dopisek autora) w Niemieckiej Republice Federalnej według prof. J. Okuniewskiego wykazują, że w 1956/57 r. wynosiły one poniżej 3 000 marek, a przy ekstensywniejszym wykorzystaniu ziemi, tylko nieco więcej niż 2 000 marek na osobę dorosłą w pełni zatrudnioną. Wskazuje to, że dochód z pracy w tych gospodarstwach wynosi od 50 do 60% wynagrodzenia robotnika w przemyśle. Tylko w dużych gospodarstwach osiąga się poziom wynagrodzenia robotników w przemyśle, a nawet się go przekracza. W związku z tym gospodarze małych gospodarstw i najemni robotnicy rolni, którzy osiągają niskie dochody w rolnictwie, przenoszą się do innych gałęzi pracy.

Indywidualna gospodarka w Polsce podlega w dużym stopniu tym samym prawom co i w krajach kapitalistycznych. Toteż rozpiętość pomiędzy dochodami robotników i chłopów powoduje i w Polsce to samo zjawisko opuszczania wsi.

IX. SPOŻYCIE ARTYKUŁÓW JADALNYCH W GOSPODARSTWACH CHŁOPSKICH W LATACH 1947/48—1959/60

A. Spożycie artykułów jadalnych w gospodarstwach badanych przez IER

Wieloletnie badania Instytutu Ekonomiki Rolnej oparte na ankietach oraz na książkach rachunkowych, prowadzonych w gospodarstwach chłopskich, pozwalają między innymi, na uzyskanie dość obszernych informacji o spożyciu w tych gospodarstwach. W książkach rachunkowych spożycie ujmowane jest wartościowo i ilościowo. Wartość spożycia obejmuje zarówno artykuły jadalne, jak i inne potrzeby bytowe rodzin chłopskich, zatem jest odzwierciedleniem budżetu rodziny chłopskiej. Spożycie ilościowe dotyczy tylko artykułów jadalnych. Dla przedstawienia tego drugiego zagadnienia posługujemy się w pierwszym rzędzie materiałami rachunkowości rolnej za lata 1951/52—1959/60 oraz dla lat wcześniejszych 1947/48—1950/51 wykorzystamy materiały posiadane przez IER z trzech źródeł: a) ankiety zebrane w gospodarstwach chłopskich, b) dane z gospodarstw prowadzących rachunkowość rolną oraz c) sprawozdania korespondentów rolnych Głównego Urzędu Statystycznego.